

С.В.БУРЯЧЕНКО

УДК 930.(477)''17''

КУРУКІВСЬКА ВІЙНА 1625 Р. ТА ЇЇ НАСЛІДКИ В УКРАЇНСЬКІЙ І ЗАРУБІЖНІЙ ІСТОРИОГРАФІЇ

В статті на основі досліджень українських та польських істориків розглянуто Куруківську війну 1625 р. та її наслідки для українського козацтва.

Ключові слова: історіографія, козаки, Куруків, війна.

В статье на основе исследований украинских и польских историков рассмотрена Куруковская война 1625 г. и ее последствия для украинского казачества.

Ключевые слова: историография, казаки, Куруков, война.

In the article on the basis of researches of the Ukrainian and Polish historians considered Kurukov war in 1625 and consequences for Ukrainian cossacks.

Key words: historiography, cossacks, Kurukov, war.

На початку XVII ст., після закінчення Хотинської війни та смерті гетьмана Петра Сагайдачного, перед урядом Речі Посполитої постала проблема: що робити з великою масою козаків, які брали участь у поході? Козаки продовжували походи на татар і турків, полем і морем, із ще більшим завзяттям, ніж раніше. Це призвело до напруження стосунків між Туреччиною й Польщею. Турки загрожували війною. Річ Посполита мусила вирішити козацьке питання: збройним шляхом приборкати козаків. Гетьман Станіслав Конєцпольський вирушив із військом у Наддніпрянщину, що поклато початок Куруківській війні 1625 р. Оскільки козаки тоді захопилися морськими походами проти турків, це позбавило їх можливості мобілізувати всі свої сили й дозволило урядовим військам, пройшовши через всю Україну, перенести бойові дії на суто козацькі землі Середнього Подніпров'я [1, s.20].

Розглядом даного сюжету займалися як українські, так і зарубіжні історики. Тим не менше стан розробки проблеми навряд чи можна вважати задовільним. Попри існування значної кількості досліджень,

зокрема й з історії укладення Куруківського договору, всі вони торкаються лише окремих аспектів проблеми, не вдаючись до комплексного аналізу подій та порівняння поглядів різних авторів.

Одним із перших українських істориків, який зацікавився безпосереднім наслідком Куруківської війни – угодою 1625 року між козаками та урядом Речі Посполитої, став В.Нікіфоров із статтею в журналі “Киевская старина” “Кураковский договор козаків із поляками 1625 року”. Хоч автор переважно цікавився місцем укладення угоди, дана публікація стала важливою для багатьох дослідників історії українського козацтва [2].

Куруківська війна та її наслідки відображені в працях таких українських істориків XIX – початку XX ст., як Д.Бантиш-Каменський (“Джерела малоросійської історії”), М.Костомаров (“Богдан Хмельницький”), В.Антонович (“Виклади про часи козацькі на Україні”), Д.Яворницький (“Історія запорозьких козаків”), І.Крип'якевич (“Історія українського війська”) та ін. Так, В.Антонович приділив основну увагу

Куруківській угоді та її умовам, вважаючи, що “вся ця кампанія, хоч і не вельми корисна була для козаків, але ж і не зовсім нещасна” [3, с.49].

Антонович звернув увагу на “Щоденник походу проти запорозьких козаків у 1625 році”, видавши цю пам’ятку в “Збірнику літописів, що стосуються історії південної і західної Русі”. Історик вважав це джерело дуже важливим у дослідженні як Куруківської війни, так і самого договору. За його оцінкою, факт повстання козацтва під проводом Марка Жмайла та придушення його коронним гетьманом Станіславом Конєцпольським “залишено в тіні як козацькими літописцями, так і польськими істориками” [4, с.209]. За його спостереженням, даний щоденник став джерелом для написання С.Журковським твору про життя київського воєводи Томаша Замойського (1643), виданого польським істориком Г.Батовським.

Цілий розділ присвятив Куруківській війні М.Грушевський у VII томі “Історії України-Руси”, використовуючи письмові свідчення сучасників цих подій – листи С.Конєцпольського, працю П.Пясецького тощо. Автор констатував неготовність до війни козацького війська, що значною мірою вплинуло на її підсумки. Вказавши в якості однієї з причин поразки недоліки в організації козаків, він зазначав, що “коронне військо і в маневреній кінноті мало явну перевагу над переважно пішими козаками” [5, с.552]. Хоча Грушевський підкреслив і переваги для козаків, які містив Куруківський договір (реєстр збільшено з 5 до 6 тисяч, підвищена платня старшині, гетьманом призначено Михайла Дорошенка), проте козаків повністю обмежено в будь-яких самостійних військових діях [5, с.546-561]. На думку історика, договір лишився одним із паперових тріумфів, які згодом приносили лише нові непорозуміння та сутички.

Продовжив вивчення даного питання С.Рудницький, який, навчаючись на другому курсі, написав під керівництвом Грушевського статтю “Козацько-польська

війна 1625 р.” Вона справила на його наставника добре враження і була рекомендована до друку. Праця була оголошена на засіданні історико-філософської секції Наукового Товариства ім. Т.Шевченка і опублікована в “Записках НТШ” [6].

Іншим українським істориком, який присвятив цілу працю Куруківській війні та її наслідкам, став П.Жукович. Його робота “Козацький розгром і Куруківський договір 1625 року” містить розгорнутий аналіз перебігу війни та її причин; особливу увагу приділено підписанню Куруківської угоди. Використовуючи як одне з джерел “Щоденник походу проти запорозьких козаків у 1625 році”, Жукович, однак, висловив сумніви щодо деяких фактів, викладених у “Щоденнику”. Зокрема, “хоча козаки, за свідомством Щоденника, 31 жовтня голосно благали милосердя, однак офіційно вони не робили жодних кроків до того, щоб домогтися від гетьмана призупинення військових дій проти них” [7, с.522].

Дехто з українських істориків Куруківські війну та договір розглядав у контексті вивчення соціальної історії українського народу. О.Єфименко, торкаючись причин поразки козаків у 1625 р., вбачала їх у тому, що “українське хлопство не піднялося всією своєю масою”, а козацтво, попри чисельність та мужність, “не змогло власними силами впоратися з польським військом” [8, с.63].

І.Крип’якевич (“Історія українського війська”), розкриваючи причини та характер Куруківської війни, вказував, що поштовхом до вирішення “козацького питання” з боку уряду Речі Посполитої стало напруження взаємин із Туреччиною, яка почала погрожувати війною [9, с.186].

В.Голобуцький питання Куруківської битви і договору розглянув у фундаментальній праці “Запорозьке козацтво”, використавши, зокрема, “Жерела до історії України-Руси” та “Listy ks. J.Zbarazkiego” [10]. Автор докладно охарактеризував причини та наслідки битви,

проділив увагу всім пунктам угоди. Щоправда, залишений поза увагою вже не раз згаданий у цій статті “Щоденник походу проти запорозьких козаків у 1625 році”.

Дослідженням Куруківської війни та її наслідків цікавляться й сучасні вітчизняні історики. Дане питання не оминули увагою В.Щербак (“Українське козацтво”), С.Леп’явко (“Козацькі війни кінця 16 ст. в Україні”) та ін. В основному згадки стосуються укладення Куруківської угоди та її наслідків для українського козацтва, тоді як питання, що стосуються самої війни та її причин, розкриті мало (можливо, через дослідження Куруківської війни крізь призму історії українського козацтва в цілому).

В польській історіографії оцінку Куруківської війни подано ще її сучасником Павлом Пясецьким в його “Хроніці”. Він, зокрема, відзначав мужність та відвагу запорозьких козаків, які були набагато слабші від коронного війська, проте “від козацьких самопалів полягло чимало польської кінноти, а особливо іноземної піхоти” [11, s.25].

В праці М.Антонува простежено політико-дипломатичні аспекти подій, що передували компанії 1625 року, а також наслідки для козаків Куруківського договору, коли “частина козаків викреслювалася з реєстру і мала перетворитися на селян”. Як наслідок, останні повтікали на Запорожжя і з часом обрали нового гетьмана Левка Івановича [12, s.265-279].

Л.Подгородецький, досліджуючи Куруківську війну і здійснивши підрахунки чисельності козацького та польського військ, дійшов висновку, згідно з яким проти “10 500 чол. кінноти та 16 000 чол. піхоти з 30 гарматами близько 20 тис. козаків” вистояти ніяк не могли [13, s.138]. М.Нагельський також вказує, що “С.Конєпольський мав під своїм командуванням 12 тис. жовнірів”, яких разом із кіннотою було більше, ніж українських козаків [14, s.104]. Як і попередній дослідник, Нагельський у своїй праці переважно підводить підсумки війни, констатує недоліки в обороні козацтва та

акцентуючи увагу на силі та мужності армії гетьмана Конєпольського.

В.Томкевич, аналізуючи діяльність гетьмана Станіслава Конєпольського, підкреслив, що Куруківська кампанія була частиною плану залучення українського козацтва, як постійного осілого військового формування, до вирішення завдань колонізації степу, виходу Речі Посполитої до природного кордону – Чорного моря – і знешкодження Кримського ханства [15, s.421].

До питань, пов’язаних із Куруківською битвою і договором, зверталися й російські історики. Так, С.Соловйов не лише навіс чисельність польського і козацького військ, а навіть поіменно назвав польських командувачів [16, s.429]. Було очевидно, зазначив він, що жодна зі сторін не дотримуватиметься умов укладеної угоди. Тож, коли кримський хан у 1626 р. напав на Польщу, до Дорошенка “з’явився посол від хана і нагадав, що в козаків із татарами мир, скріплений присягою, і тому козакам не можна йти до поляків на допомогу” [16, s.323]. Як підкреслює Б.Флоря, козаки передбачали, що наслідком їхньої поведінки стосовно Туреччини та Речі Посполитої має стати збройний конфлікт із урядовим військом [17, s.144].

Отож можна зробити висновок, згідно з яким проблеми, пов’язані з Куруківською війною та її наслідками, лишаються недостатньо вивченими у вітчизняній та зарубіжній історіографії. В основному автори обмежуються підрахунками чисельності військ протиборствуючих сторін та аналізують сам Куруківський договір. Цілісна картина всієї війни, її причини та наслідки, аналіз використаних джерел подані лише в деяких істориків. Але згадані події мали велике значення в розвитку відносин між українським козацтвом та урядом Речі Посполитої, відігравши свою роль у козацько-польському протистоянні, яке завершилося Національно-визвольною війною, тож, вважаємо, заслуговують у

майбутньому на прискіпливішу увагу з боку дослідників.

Література

1. Fioria B. Nowe materiaiy do dziejow powstania kozackiego 1625 roku / B.Fioria // *PrzeglNed wschodni*. – T.V. – Zeszyt 1(17). – 2002. – S.27-42.
2. Никифоров В. Кураковский договор козаков с поляками 1625 года / В.Никифоров // *Киевская старина*. – 1885. – Т.11. – №4 (апрель). – С.767-773.
3. Антонович В.Б. Сборник летописей, относящихся к истории южной и западной Руси / В.Б.Антонович. – К., 1888. – 322 с.
4. Антонович В.Б. Виклади про козацькі часи на Україні / В.Б.Антонович. – К.: Дніпро, 1991. – 308 с.
5. Грушевський М.С. Історія України-Руси: В 11 т. – Т.7 / М.С.Грушевський. – К.: Наук. думка, 1990. – 628 с.
6. Рудницький С. Козацько-польська війна р. 1625 / С.Рудницький // *Записки НТШ*. – Т.XVII. – 1897. – Кн.ІІІ. – С.1-42.
7. Жукович П.Н. Казацкий разгром и Куруковский договор 1625 года / П.Н.Жукович // *Христианское чтение*. – 1909. – №4. – С.515-532.
8. Ефименко А.Я. История Украины и ее народа / А.Я.Ефименко. – СПб., 1906. – 175 с.
9. Крип'якевич І. Історія українського війська: В 2 т. – Т.ІІ / І.Крип'якевич. – Л., 1936. – 576 с.
10. Голобуцький В. Запорозьке козацтво / В.Голобуцький. – К.: Вища школа, 1994. – 539 с.
11. Piasecki P. Kronika Pawla Piaseckiego, biskupa Przemylskiego / P.Piasecki. – Krakow, 1870. – 458 s.
12. Antonow M. Rola St.Konieczpolskiego w przygotowaniu komisji kurukowskiej / M.Antonow. – Lwow, 1929. – 135 s.
13. Podhorodecki L. Stanislaw Konieczpolski (ok. 1592-1646) / L.Podhorodecki. – Warszawa, 1978. – 239 s.
14. Nageielski M. Hetmani Rzeczypospolitej obojga narodow / M.Nageielski. – Warszawa, 1995. – 144 s.
15. Tomkiewicz W. Polska polityka czarnomorska w dobie nowoczesnej / W.Tomkiewicz // *PrzeglNed historyczny*. – 1932-1933. – Т.10. – S.420-426.
16. Соловьев С.М. Сочинения: В 18 кн. – Кн.5. – Т.9-10 / С.М.Соловьев. – М., 1990. – 870 с.
17. Флоря Б.Н. Киевская митрополия, Россия и казацкое восстание 1625 года / Б.Н.Флоря // *Славяне и их соседи*. – Вып.7. Межконфессиональные связи в странах Центральной, Восточной и Юго-Восточной Европы в XV-XVII веках. – М.: Наука, 1999. – С.143-151.

